

Marcin Majewski

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

marcin.majewski@upjp2.edu.pl, ORCID: 0000-0002-4362-4812

Antoni Tronina, *Księga Jubileuszy czyli Mała Genesis. Przekład i opracowanie (Apokryfy Starego Testamentu 4; Kraków – Mogilany: The Enigma Press 2018). Ss. 384. ISBN: 978-83-86110-84-1*

Książdż profesor Antoni Tronina to znany w Polsce i za granicą bibliista i orientalista, autor kilkuset prac z dziedziny bibliistyki, w tym aż 25 książek. Badacz przez lata związany ze środowiskiem akademickim KUL specjalizuje się nie tylko w studiach Biblii, ale i Qumran, Ugarit oraz świata apokryfów. Jest do tego znawcą języków orientalnych i tłumaczem starożytnych tekstów. Te specjalizacje i zainteresowania zaowocowały kolejną znakomitą publikacją, pierwszą taką na rynku polskim: tłumaczeniem wraz z wprowadzeniem i komentarzem Księgi Jubileuszy, apokryficznego dzieła wczesnego judaizmu.

Księga Jubileuszy, zwana *Małą Genesis*, jest swoistą parafrazą Księgi Rodzaju, zawierającą ponadto wiele wątków apokryficznych, znanych zwłaszcza z Księgi Henocha. Powstała w środowisku palestyńskim, być może w samej Jerozolimie, i datowana jest na połowę II w. przed Chrystusem – a więc na czas, gdy kanon Biblii Izraela jest jeszcze sprawą otwartą. Jej oryginalnym językiem wydaje się być hebrajski, choć pełny odpis zachował się w tłumaczeniu etiopskim.

Fragmenty tekstu hebrajskiego odnaleziono w Qumran w kilkunastu kopiach. Najprawdopodobniej księga z hebrajskiego została najpierw przetłumaczona na grecki, a następnie z greckiego na etiopski. Dysponujemy także fragmentami w językach łacińskim i syryjskim. Przekład księdza prof. Troniny dokonany został z kompletnej wersji etiopskiej, zawiera jednak również obszerną synopsę (s. 289-342) z przekładami odnalezionych fragmentów hebrajskich, greckich, łacińskich i syryjskich.

Tłumaczenie Księgi Jubileuszy autorstwa ks. Troniny (s. 151-287) opatrzone zostało licznymi adnotacjami i poprzedzone obszernym *Wprowadzeniem*, które może pełnić rolę komentarza do apokryfu (s. 7-150). Wprowadzenie to autor podzielił na trzy rozdziały: 1) Kwestie literackie (s. 9-32), 2) Przegląd treści Księgi Jubileuszy (s. 33-98) i 3) Główne idee Księgi Jubileuszy (s. 99-150). W rozdziale pierwszym *Wprowadzenia* przedstawia treść dokumentu, dokonuje przeglądu tekstów źródłowych: rękopisów, wydań krytycznych i współczesnych tłumaczeń, analizuje datację, gatunek i cel powstania dzieła. Wiele uwag poświęca domniemanemu autorowi oraz kontekstowi historycznemu księgi. Na podstawie analizy podobieństwo do tekstów qumrańskich wysuwa hipotezę, że „autor *Jub* należał do gminy esseńskiej bądź też do wcześniejszego odłamu judaizmu, z którego wyrosł essenizm” (s. 25). Na końcu rozdziału pierwszego analizuje wpływ tego dzieła na późniejszą literaturę judaizmu i chrześcijaństwa. Związki z Nowym Testamentem podsumowuje uzasadnionym wnioskiem, że „żaden z tych tekstów nie dowodzi jednak, że autorzy NT czerpali wprost z *Jub*; mogli bowiem znać te myśli z innych pism i źródeł”.

Drugi rozdział *Wprowadzenia* to zwięzły komentarz do *Jub*. Ksiądz Tronina uwydatnia podobieństwa i różnice między apokryfem, a Księgą Rodzaju i początkiem Księgi Wyjścia, które to księgi stanowią główne źródło i *Vorlage* dla starożytnego tekstu, decydując o jego treści i układzie.

To właśnie różnice względem źródłowego tekstu biblijnego – zmiany, dopowiedzenia, opuszczenia i inne – wskazują na zainteresowania teologiczne, idee i tematy ważne dla autora apokryfu i są z punktu widzenia czytelnika najciekawsze. *Jub* w odróżnieniu od Rdz zaczyna się sceną objawienia Boga na górze Synaj, gdy Jhwh rozmawia z Mojżeszem. Zgodnie z tym prologiem cała treść *Jub* (w domyśle także Rdz) jest pisemnym depozytem Bożego objawienia przekazanym Mojżeszowi na górze Synaj. Czytelnik zostaje od początku uświadomiony, że „*Jub* jest nie tylko opowiadaniem, lecz przekazuje objawienie, jakie otrzymał sam Mojżesz” (s. 34). Objawienie dokonuje się tu mechanicznie: anioł czyta Mojżeszowi z niebiańskich tablic, a ten skrupulatnie zapisuje to, co usłyszał. „Ta ważna myśl o naturze objawienia wraca w trakcie dalszej narracji; autor przypomina o niej w całej księdze, powtarzając imię Mojżesza” (s. 34). Do treści Księgi Rodzaju dochodzą charakterystyczne zmiany czy uzupełnienia. Autor *Jub* łączy oba opowiadania o stworzeniu w jedno, modyfikuje kolejność stworzeń, dodaje, że w pierwszym dniu Bóg powołał do istnienia także anioły (ważne w całym apokryfie), brak z kolei stwierdzenia, że ludzie zostali uczynieni na „obraz i podobieństwo Boże”. Również w dalszych opowiadaniach z prehistorii biblijnej autor *Jub* idzie za wzorcem biblijnym, dokonuje w nim jednak dużych zmian. Tam, gdzie może, wprowadza elementy prawne znane z Wj-Kpł-Lb, umieszczając precedensy prawa biblijnego w opowiadaniach z Rdz. Dzieje Abrahama uzupełnia o opisy młodzieńczej pobożności i gorliwości przyszłego patriarchy, pomija z kolei kłopotliwe fragmenty, np. kłamstwo Abrahama (Rdz 12,13) czy epizod w Gerarze (Rdz 20). Patriarchowie przestrzegają praw i nakazów podyktowanych zgodnie z chronologią biblijną dopiero na Synaju Mojżeszowi. W *Jub* już Abraham inicjuje Święto Tygodni oraz Święto Przaśników, obchodząc je wraz ze swymi synami. Książę Tronina śledzi wszystkie te zmiany i odchylenia tekstu *Jub* od tekstu biblijnego, omawia je i poddaje in-

terpretacji w duchu przesłania całego apokryfu. Już na tym etapie odsłaniają się zasadnicze idee autora *Jub*, które ksiądz Tronina zbierze i omówi w następnym rozdziale.

W trzecim, ostatnim rozdziale *Wprowadzenia* przedstawione zostały najważniejsze tematy *Jub*: autorytet księgi *Jub*, natura objawienia, chronologia i kalendarz, przepisy prawne włączone we wcześniejszy kontekst, wywyższenie bądź degradacja pewnych postaci, rola kobiet, tradycja spisana. Ksiądz Tronina omawia też wyczerpująco teologię czyli naukę o Bogu, jaką zawiera apokryf. Inne ważne dla *Jub* tematy teologiczne omówione w opracowaniu to: świat duchowy (aniołowie), czystość i nieczystość, przyszłość eschatologiczna oraz sacrum czasu i przestrzeni. Każdy z analizowanych wątków opiera się na cytatach dobrze oddających myśl anonimowego autora apokryfu. Co naturalne, każdy z tematów został odniesiony do teologii biblijnej wraz z analizą podobieństw poszczególnych wątków i wyrażań z *Jub* do tego, co znamy ze Starego Testamentu. To badanie uwypukliło przekonania i wierzenia swoiste dla autora *Jub* oraz dla międzytestamentalnej literatury apokryficzej.

Drugą część książki księdza Troniny stanowi przekład Księgi Jubileuszy. Jest on dokładny, dosłowny tam, gdzie trzeba (np. przy tłumaczeniu wyrażań typowo semickich, jak „wieki wieczności” czy przez liczne powtórzenia rzeczowników i zaimków), jednocześnie jest literacki i bardzo poprawny pod względem oddania sensu oraz piękna języka źródłowego i poszanowania języka docelowego. Zaopatrzony został w liczne przypisy natury filologicznej, z krytyki tekstu *Jub*, a także odsyłacze do fachowej literatury czy do tekstu biblijnego. Przekład, jak wspominałem wyżej, poszerzono o synopsę: tłumaczenie fragmentów *Jub* dostępnych w innych starożytnych językach. Książkę księdza Troniny uzupełniają wykaz skrótów, bibliografia oraz indeksy: indeks biblijny, indeks onomastyczny i indeks autorów.

Niewielu jest w Polsce specjalistów, którzy mogliby podjąć się dzieła przekładu Księgi Jubileuszy – dostępnej

przecież aż w pięciu starożytnych językach – i omówić ją w kontekście literatury wczesnego judaizmu oraz teologii biblijnej. Tym bardziej należy docenić wysiłek i kunszt pracy księdza prof. Troniny. Księga Jubileuszy poza wszystkim stanowi bezcenne świadectwo procesu, który w naukach biblijnych określa się terminem „rewritten Bible” (Biblia przepisana; Biblia spisana na nowo). Chodzi o utwory, których autorzy przepracowują źródła czy księgi biblijne – przypisując sobie charyzmat natchnienia – i wykorzystują je w nowy sposób, dla ukazania nowych idei. Przykładem – oprócz *Jub* – są Księgi Kronik i ich *Vorlage* w postaci ksiąg Samuela i Królewskich czy Zwój Świątynny i jego pierwotne źródła w Pięcioksięgu. Zjawisko nowego wykorzystania starych źródeł wykracza poza Biblię i znane jest na starożytnym Wschodzie. Mam tu na myśli choćby różne wersje i przepracowania eposu o Gilgameszu. Badanie tego typu tekstów pokazuje, że w opracowywaniu źródeł biblijnych bardzo rzadko, jeśli w ogóle mamy do czynienia z zestawianiem obok siebie zastanych źródeł (a przecież to założenie stanowiło podstawę klasycznej hipotezy dokumentów J, E, D, P Juliusa Wellhausena). Nie mamy też do czynienia z dodawaniem do siebie gotowych jednostek, jak sugerowano np. w przypadku cyklu Jakuba i cyklu Józefa w Księdze Rodzaju. Raczej obserwujemy daleko idącą ingerencję autorów w pierwotne źródła – ich modelowanie, łącznie z wycinaniem niepożądanych fragmentów i dodawaniem odpowiednich. Te same strategie redakcji były stosowane w Mezopotamii i w Izraelu. Księga Jubileuszy jako doskonały przykład „rewritten Bible” może nam rzucić wiele cennego światła na proces komponowania literatury starożytnej, w tym biblijnej, co przecież od początku nowożytnych studiów orientalistycznych jest jednym z tematów dominujących.

